

המעבר להוראה באנגלית – מדרון חלקלק

פרופ' שלמה אבינרי

מדעי הרוח וכמובן גם מדעי היהדות – ללא שום פרופורציה למספרנו בעולם. מישהו אמר לי שעמוס עוז, כשהיה בבייג'ין וקיבל שם אות כבוד, אמר: "יש משהו משותף לסינים וליהודים: יחד אנחנו 20% מתושבי העולם". הבולטות שלנו היא בלתי-פרופורציונית, ואומרת משהו על המורשת והיכולות של העם היהודי.

דבר זה מביא לכך שחלק מחברינו באקדמיה רואים את עצמם אך ורק חברים בקהילה האקדמית הבין-לאומית, ומתעלמים מכך שכולנו חברים גם בקהילה אחרת. כשלימדתי פעם באחת האוניברסיטאות בארצות הברית, ועמיתה עברה מאוניברסיטת ייל לאוניברסיטה אחרת, שאלתי אותה: "אין לך נאמנות מוסדית?" – היא השיבה לי שזה לא יצרני. בעולם התחרותי, האינסטרומנטלי, השיווקי האמריקאי – זה מובן. אתה רוצה להגיע כמה שיותר לצמרת, ואין נאמנות למוסד ולמקום. אך אנחנו חברים גם בקהילה הלאומית, בקהילה של מדינת ישראל ושל עם ישראל על כל שכבותיו ועל כל מרכיביו.

הסיפור הוא כמובן מורכב. יש לנו עניין שלא נתבוסס רק בביצה שלנו, ולכן האוניברסיטאות דורשות – בצדק – שכל חבר באוניברסיטה המועמד למינוי ולהעלאה בדרגה יפרסם לא רק בעברית אלא בלועזית ובעיקר באנגלית, וכך יוכל להיות נידון לא רק על ידי ידידיו, תלמידיו, מוריו ואויביו בציון וברושלים, אלא בכל העולם. הדבר מחייב את האנשים להקדיש הרבה זמן לפרסומים בחו"ל באנגלית, וזה טוב, אבל יש לזה מחיר: יש חברים וחברות באקדמיה – ואני מדבר על המדעים העיוניים, אני לא מתמצא כל כך במדעי הטבע, שם הדינמיקה היא אחרת – שלא פרסמו שורה אחת בעברית. לפני הרבה שנים, כשהיינו מרצים צעירים, אחדים מאיתנו – ירמיהו יובל, דן הורוביץ, ויבדלו לחיים ארוכים זאב שטרנהל, שלמה אהרונסון, אני ואחרים – קיבלנו החלטה שנשתדל שכל ספר שנפרסם בחו"ל בלועזית, בעיקר באנגלית, נשקיע את האמצעים ונחפש את האמצעים להבטיח שתהיה לו גם מהדורה עברית. וברוב המקרים עמדנו בכך. כי המחויבות שלנו היא לא רק למי שעוסק בקבורת עניים בביזנטיון, אם אפשר לתת את הדוגמה הקלסית, במינסוטה – אלא המחויבות שלנו היא גם לקהילה הלאומית, שאנחנו חלק ממנה. זה לא פשוט, זה מחייב הקדשת זמן, מאמצים וכיוצא בזה. אני תמיד אומר את זה למרצים צעירים. משום שבתוך עמי אני יושב, אני אומר: "לא לפני שאתם מקבלים קביעות, אבל אחרי שאתם מקבלים קביעות, ואתם קצת יותר נינוחים, תשקיעו בזה – שנה, חצי שנה". יש מחויבות.

עניין ההוראה באנגלית הוא כמובן מדרון חלקלק. האוניברסיטאות טוענות שהיום אי אפשר להתעלם ממדדים כמותיים שנמדדים בכל שנה בשנחאי ובכל מיני מקומות אחרים, ואחד המרכיבים הוא מספר התלמידים או החוקרים מחו"ל באותה אוניברסיטה. אכן, הצורך למשוך מורים ותלמידים מחו"ל הוא חשוב, אבל המדדים העיקריים הם עדיין המחקרים, הפרסומים, הפרסים, החברות באקדמיות לאומיות ובין-לאומיות; העניין של כמה תלמידים מחו"ל יש באוניברסיטה אולי מוסיף שני אחוזים, שלושה אחוזים, לא יותר. נגררים אחרי הדבר הזה בבחינת הזנב שמכשכש בכלב. זוהי

למעשה זהו המפגש השני שלי עם האקדמיה ללשון. המפגש הראשון התקיים לפני הרבה שנים – לא עם האקדמיה ללשון העברית אלא עם ועד הלשון, כשהייתי נער בן 17 בשנת 1950. לפי האופנה שהייתה מקובלת אז בארץ – חברים שלי ואני בגימנסיה החלטנו שאנחנו משנים את שמות המשפחה שלנו לעברית. שם המשפחה המקורי שלי היה וינר.

אבי לא כל כך אהב את ההצעה שלי, אבל אמרתי לו שאני מבקש לעשות את זה, ושאעשה את זה, אז אולי כדאי שנעשה את זה יחד. אבי אמר: "בסדר, אבל יש לי תנאי אחד – לשמור ככל האפשר על ההברות המקוריות של השם". בשם כמו וינר זה לא כל כך פשוט. הייתי אז מנוי על "לשוננו לעם". פניתי לוועד הלשון, ואמרת: "שמי וינר, אנו רוצים לשמור ככל האפשר על ההברות – מה הצעתכם?". קיבלתי תשובה בכתב, שמצויה אצלי עד היום. משום כבודו של מי שחתום עליה לא אזכיר את שמו: "יש לנו הצעה: וינר הרי הוא וינאי". ואז, כנער בן 17, השבתי בחוצפתי מכתב למי שכתב לי שאני מודה על התשובה, אבל היא ממש לא נראית לי. כי אם וינר הוא וינאי, אז ברלינר הוא ברלינאי, וורשבסקי הוא ורשאי, והוספתי: "זו לא עברית זו אשודדית".

חשבתי שבזה הסתיים הסיפור, אבל בעוונותיי, מאחר שאני בוגר בית ספר עממי לא דתי, קראנו כל יום את פרקי היום בתנ"ך, שני פרקים. במשך שנים ניסיתי להקפיד, וקראתי בספר איוב בפרק כט פסוק ג: "בְּהִלּוֹ גִּירוֹ עָלַי רֵאשִׁי לְאוּרוֹ אֶלְךָ חֶשֶׁךְ". ואז האותיות הסתדרו לי: "אבי נרי". ואכן אבי מאוד השפיע על חיי, והצירוף "אבי נרי" לא היה סתם פרזה. ואמרתי לו. הוא קצת התאכזב, כי חשב שלא אמצא, אבל עמדתי בתנאים – כל ההברות של השם הקודם מצויות בשם החדש. ואז שינינו את השם, ומווינר הפכנו לאבינרי. זה היה המפגש הראשון שלי עם ועד הלשון.

לגופו של דבר, אני מאוד מודה על ההזמנה ואני חושב שיש מקום להמשיך במאבק הציבורי כנגד השלטת האנגלית באוניברסיטאות. זה איננו עניין טכני אלא עניין מהותי שנוגע לזהותנו כחברה, כמדינה, כעם וגם כאקדמיה.

נדמה לי שבמאבק הזה צריך להתמודד עם מגמות שהן חלק מהגלובליזציה, שכל העולם היום לוקה בה או משלם את מחירה. יש לה הישגים גדולים, אבל יש לה גם מחירים. צריך לנסות להעלות את המאבק הזה על פסים רלוונטיים לתקופתנו. איני חושב שאנחנו צריכים להמשיך כאן את מלחמת השפות של ערב מלחמת העולם הראשונה. מדובר פה במשהו הרבה יותר מהותי, שלדעתי צריך להנחיל אותו לעמיתים שלנו באוניברסיטאות.

בגלל ההישגים העצומים של האוניברסיטאות הישראליות, וגם בגלל הסדרי השבתון הנוחים מאוד והמיוחדים במינם, שאינם קיימים בשום מדינה אחרת, חברי האקדמיה הישראלית מוברגים היטב בעולם האקדמי הבין-לאומי. אנחנו חברים רבי זכויות ועתירי הישגים בכל מדד: מספר המאמרים, הבולטות של אנשי האקדמיה וחוקרים ישראלים בכל התחומים – ממדעי הטבע והרפואה ועד

* מתוך דברים בעל-פה שנאמרו במליאת האקדמיה בא' בשבט תשע"ט (7 בינואר 2019)

טעות. לא בזה יימדד המעמד הבין-לאומי של אוניברסיטה זו או אחרת. המעמד הבין-לאומי של האוניברסיטאות יימדד לפי המחקר, לפי הפרסומים, לפי הבולטות שלנו בשיח האקדמי, האינטלקטואלי הבין-לאומי. ומאוד חשוב להזכיר בעניין הזה שבייחוד במדעי הרוח והחברה, החלק האינטלקטואלי של חברותנו באוניברסיטאות הוא פונקציה גם של הלשון שבה אנחנו כותבים.

יש מדינות קטנות – ואנחנו מדינה קטנה – כמו הולנד, דנמרק או שוודיה, שבהן חלק גדול מאוד מבוגרי בתי הספר התיכוניים דוברים שתיים או שלוש שפות בצורה רהוטה. אנשים מדברים שם אנגלית או גרמנית או צרפתית כאילו זו שפתם. צריך ללמד את המורים שלנו ואת התלמידים שלנו אנגלית, אבל לא אנגלית עסקית, אלא שגם ידעו משהו על שייקספיר. אם רוצים להבטיח את המעמד הבין-לאומי של האקדמיה, צריך שלימודי האנגלית בבית הספר התיכון יהיו ברמה שתאפשר לאנשים לקרוא לא רק כותרות או חוזה מסחרי אלא גם את מיטב ספרות העולם. הרעיון שנלמד באנגלית את הקורסים באוניברסיטה כי הדבר יקל על החוקר הצעיר לכתוב באנגלית הוא מוטעה. החוקר הצעיר ידע לכתוב באנגלית לא אם הקורס שלו יהיה באנגלית, אלא אם הוא ילמד אנגלית כמו שלומדים שפה זרה. בזה צריך להשקיע. זה יותר מסובך.

אני שייך לדור שיצק מים על ידי מורים כמו יעקב טלמון, יהושע פראוור, יעקב כץ, נתן רוטנשטריך – שבשבילם האוניברסיטה העברית ומדינת ישראל וארץ ישראל היו בית – לא רק מקום מפלט. מעמדם הבין-לאומי, שהקנה לאוניברסיטה העברית מעמד בין-לאומי, היה תוצאה מהעובדה שהם עסקו בנושאים שהם בעלי עניין לא רק לישראלים או ליהודים אלא לכל אינטלקטואל ואקדמאי בעולם. הספרים שלהם, שנכתבו תחילה בעברית – לא כולם, אבל רובם, תורגמו ללשונות רבות, והיו חלק מארון הספרים האקדמי והאינטלקטואלי של המחצית השנייה של המאה ה-20. למקום הזה אנחנו צריכים לשאוף, ונגיע לכך לא אם נלמד את תלמידינו אנגלית. הם צריכים ללמוד עברית. הם צריכים לדעת לכתוב בעברית, ואולי זה עניין אחר שקשור לחינוך בבית הספר התיכון, שלא מלמדים תלמידים ותלמידות לכתוב אלא רק להתמודד בבחינות. אני שייך לדור שבו במשך ארבע שנים בכל יום רביעי היינו צריכים להגיש דוח על ספר שקראנו, וזה חייב אותנו לקרוא ספר כל שבוע. לא תמיד עמדנו בזה, לפעמים גם "בילפנו", אבל כתבנו דוח, והחיבור נידון מבחינת התוכן, מבחינת הלשון, וזה היה בעברית. אם אתה לומד שפה אחת כך, הלימוד של שפה אחרת קל יותר.

לכן אני רוצה לצרף את קולי לטענה ולקביעה החשובה שיצאה מהאקדמיה ללשון העברית, ואני חושב שצריך להמשיך במאבק הזה. כאמור, זה אינו מאבק היבריטיטי במובן ההיסטורי, זה אינו מאבק על פורזים לשוני חס וחלילה. זה אינו מאבק לאומני. זה מאבק על הזהות שלנו כבני אדם. אנחנו בני אדם לא רק באינדיוידואליות שלנו, לא רק ביחסינו עם משפחה, לא רק ביחסינו עם חברים, אלא ביחסינו עם קהילה של אנשים שדוברים אותה לשון, מתייחסים לאותן אסוציאציות לשוניות והיסטוריות, וחשים בבית לא רק בדל"ת אמות של בית אלא גם בדל"ת אמות של שפה, שהיא הדרך לצאת ממנה. כמו שאמר אחד מנביאי הלאומיות המודרנית, מציני, שהיא ממקימי הלאומיות האיטלקית: "אני אזרח העולם באמצעות היותי אזרח ובן לעמי ולמולדתי". שני הדברים אינם בסתירה אלא דיאלקטית משלימים זה את זה.